

UDK: 323.1(497.5=8619 »1941/1945«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 1. 12. 1995.

Uloga četnika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

MIHAEL SOBOLEVSKI

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Iako o pojavi, vojnoj i političkoj djelatnosti četničkog pokreta na području Nezavisne Države Hrvatske (NDH) postoji veći broj objavljenih radova, valja ustvrditi da njihova uloga nije u cijelosti rasvijetljena. Autor u ovom radu upozorava na takva tri aspekta uloge četničkog pokreta na području NDH: njihovu ulogu u teritorijalnom rastrojstvu NDH, ugovorno povezivanje s vlastima NDH u cilju vojnog uništenja antifašističkog pokreta i nastojanje da za svoje ciljeve pridobiju Hrvate jugonacionaliste. Budući da su u ovom radu o navedenoj problematici iznijete samo neke osnovne činjenice, to je zadaća hrvatske historiografije da istraživanjima ove tematike u budućnosti posveti odgovarajuću pozornost.

O četničkom pokretu na području bivše Jugoslavije u drugom svjetskom ratu postoji relativno bogata povijesna literatura, ali je ona znatno siromašnija za ona područja koja su ulazila u sastav Nezavisne Države Hrvatske (NDH).¹

¹ U nastojanju da se tekst priopćenja ne optereti velikim brojem bilježaka opremljen je samo onim najnužnijima. S tim u svezi upućujem i na bitnu literaturu koja se odnosi na djelatnost četničkog pokreta na području NDH.

Milica Bodrožić, O ustašama i četnicima u dubrovačkom kraju 1941–1944. godine, zbornik: *Dubrovnik u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941–1945*, Split, 1985., str. 1062–1088; Vinko Branica, Formiranje antikomunističke dobrovoljačke milicije na anektiranom području Dalmacije i njena aktivnost protiv NOP-a, *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, 1976., br. 1–2, str. 87–105; Rasim Hurem, Sporazumi o saradnji između državnih organa Nezavisne države Hrvatske i nekih četničkih odreda u istočnoj Bosni 1942. godine, *Prilozi*, Sarajevo, 1968., br. 2, str. 101–137.; Fikreta Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945*, Zagreb, 1986.; F. Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, Zagreb, 1977.; Petar Kačavenda, Saradnja četnika i ustaša u Bosni 1942. godine, *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, 1966., br. 5, str. 37–67; Vojmir Kljaković, Četništvo u Dalmaciji 1941–1943. godine (politički aspekt), *Zbornik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije*, Split, 1976., knj. 3, str. 603–624; Branko Latas i Milovan Dželebdžić, *Četnički pokret Draže Mihailovića 1941–1945*, Beograd, 1979.; B. Latas, Četnici iz Like u službi Nemaca na području Hrvatskog primorja i u Italiji (1943–1944. godine), *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, 1979., br. 1, str. 191–1214; B. Latas, Delatnost četničkog centra u Splitu 1941–1943. godine, zbornik: *Split u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941–1945*, Split, 1981., str. 1045–1063; Mane Pešut, *Revolucija u Lici*, München, 1966.; Neva Scotti-Zurić, Suradnja srpskih građanskih političara i Italijana radi proširenja okupacionog područja u Dalmaciji

Slično je stanje i s objavljenom arhivskom građom o četničkom pokretu u tijeku drugoga svjetskog rata.² Pri tome treba konstatirati, kada je riječ o općenito povijesnim radovima o drugom svjetskom ratu, da su pojedini pisci zapostavljali ili potpuno prešućivali ulogu četničkog pokreta na području NDH, dok su ga pak drugi pisci jedino razmatrali s gledišta »revolucije i kontrarevolucije«. Međutim, ova problematika zahtijeva pomnija, slojevita i nepristrana znanstvena istraživanja, jer je posrijedi onaj politički i vojni pokret koji je bio u cjelini protuhrvatski. Svejedno da li se je radilo o NDH ili kasnije zavnohskoj Hrvatskoj. U biti četnički je pokret osporavao pravo hrvatskom narodu na njegovu državu, odnosno na najveći dio njegovih nacionalnih i povijesnih teritorija. Ako je to činio, onda samo u specifičnim trenucima, a radilo se je samo o takvim četničkim državotvornim planovima gdje se je mogućnost konstituiranja hrvatske države predviđala samo u slučaju stvaranja federativne Jugoslavije. U tom slučaju teritorij hrvatske države bio bi sveden samo na uski pojas oko Zagreba.

U ovom priopćenju ne mogu se baviti svim aspektima uloge četničkog pokreta u NDH, već ću samo uputiti na neke njegove bitne odrednice o kojima se nije u hrvatskoj historiografiji uopće ili opširnije pisalo. Po mome mišljenju, riječ je o tri važna pitanja: ulogi četničkog pokreta u teritorijalnom rastrojstvu NDH, suradnji četničkog pokreta s vojnim i civilnim vlastima NDH i nastojanju četničkog pokreta da za svoje ciljeve pridobije pojedine slojeve hrvatskog stanovništva. Prije nego što izložim navedenu problematiku, želio bih upozoriti na neke prijeratne činjenice o četničkom pokretu na onim područjima koja su u drugom svjetskom ratu ušla u teritorijalni sastav NDH. Naime, četnička udruženja na području Hrvatske (promatram područja koja su ušla u sastav NDH) i Bosne i Hercegovine vuku svoje korijene još iz razdoblja tridesetih godina 20. stoljeća. Bio je to dio jedinstvenog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji, kako po svojim organizacijskim, tako isto i po svojim programskim ciljevima.

(1941–1942), *Vojnoistorijski glasnik*, Beograd, 1969., br. 2, str. 195–211; Mihael Sobolevski, Prilog istraživanju zločina četničkog pokreta u Lici u drugom svjetskom ratu, *Senjski zbornik*, Senj, 1994., br. 21, str. 271–290; Jovo Popović, Marko Lolić i Branko Latas, *Pop izdaje. Četnički vojvoda Momčilo Đujić*, Zagreb, 1988.; Jozo Tomasević, *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945*, Zagreb, 1979.; Cvjetko Tomljanović, Narodnooslobodilački pokret i problem oružanog četništva u Slavoniji, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, Slav. Brod, 1964., br. 2, str. 11–27; Đuro Stanisavljević, Pojava i razvoj četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941–1942. godine, *Istorija XX veka*, Beograd, 1962., br. 4, str. 6–177; Vjckoslav Vrančić, *Hochverrat. Die Zweite italienische Armee in Dalmatien*, Zagreb, 1943.

² Ne postoji niti jedna zbirka arhivske građe u kojoj su zasebno objavljeni dokumenti o četničkom pokretu na području NDH ili pak o tom pokretu na području Hrvatske ili Bosne i Hercegovine. Međutim, u raznim drugim objavljenim zbirkama građe u većoj ili manjoj mjeri objavljeni su dokumenti i o četničkom pokretu na promatranom prostoru. Za sadržaj ovoga rada od posebnog interesa su sljedeće zbirke građe: Zbornik dokumenata i podatke o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (i dalje: Zbornik). *Dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića*, Beograd, 1981.–1985., tom XIV., knj. 1–4; Zbornik, *Borbe u Bosni i Hercegovini 1941–1945*, Beograd, 1951.–1974., tom IV., knj. 1–35; Zbornik, *Borbe u Hrvatskoj 1941–1945*, Beograd, 1952.–1979., tom V., knj. 1–39; *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji*. Zbornik dokumenata, Split, 1981.–1986., knj. 1–10.

Osnovno programsko gledište četničkih udruženja u prijeracu bilo je zalaganje za ideju »jugoslavenskog nacionalizma«, za monarhiju i vladavinu dinastije Karađorđevića, što je slikovito izraženo u geslu »za kralja i otadžbinu«. Od samog početka u ovom je pokretu dominantna velikosrpska linija. Naime, četnici su poistovjećivali najveći dio teritorija Kraljevine Jugoslavije sa srpskim etničkim područjem, te se zapravo zalagali za ustrojstvo »velike Srbije«, a napose nakon uspostave Banovine Hrvatske, 1939. godine četnička udruženja bila su polu-vojne organizacije, a svoje članstvo poglavito su novačili iz redova Srba. Njihovi članovi polagali su prisegu, nosili uniforme sa šubarama i na njima kokarde ili mrtvačke glave i bili naoružani. Svako je udruženje imalo svoju zastavu posvećenu u pravoslavnoj crkvi, a sastojala se je od crnog polja s bijelom mrtvačkom glavom i natpisom »Za kralja i otadžbinu«. Mrtvačka je glava bila znak da su za svoju ideologiju spremni dati život. Pod tim znamenjem četnička udruženja izvršila su u prijeracu niz nasilja nad hrvatskim stanovništvom i članovima pojedinih hrvatskih nacionalnih stranaka (označavajući ih kao »plemenske i separatističke«), uključujući u to i veći broj ubojstava Hrvata.³

Pristaše četničkog pokreta u sprezi s pojedinim istaknutim članovima jugonacionalističkih stranaka (Jugoslovenska nacionalna stranka, Jugoslovenska radikalna zajednica, Ljotičev »Zbor«) kao i nacionalnih srpskih stranaka (Srpska nacionalna omladina, Kolo srpskih sestara) i raznih srpskih kulturnih i prosvjetnih društava posebno su bili aktivni potkraj 1939. i 1940. godine u velikosrpskom pokretu »Srbi na okup«. Taj se pokret suprotstavljao konstituiranju Banovine Hrvatske, te zahtijevao da se iz nje izdvoje područja s većinskim srpskim stanovništvom i pripoje dunavskoj, zetskoj ili vrbaskoj banovini. U tom pogledu održani su brojni skupovi i s njih upućene rezolucije Srbima Banovine Hrvatske, ali i vladi Kraljevine Jugoslavije, te banu Banovine Hrvatske I. Šubašiću. S tim u svezi zahtijevalo se je izdvajanje grada Mostara, općine Dalj i Bijelo Brdo, kotara Vukovar, dijelova kotara Benkovac i Sinj, dijelova kotara Petrinja, te 15 kotareva s većinskim srpskim stanovništvom.⁴ Gledište pokreta »Srbi na okup« najcjelovitije su izražena u Poslanici Srbima Banovine Hrvatske iz ožujka 1940. godine. Tu je istaknuto da se svi Srbi, bez obzira na stranačke pripadnosti, treba da okupe radi obrane svojih života, posjeda, nacionalnih prava i interesa, te radi obrane narodnog i državnog jedinstva. Jer da je došlo vrijeme, što se tiče odnosa između Hrvata i Srba, da jedni na druge paze. Nadalje, da ne priznaju odvojenost Srba u Banovini Hrvatskoj sa Srbima u Srbiji, te da ostaju jedino sa Srbijom povezani i u nacionalnom i u državnom pogledu. I naposljetku, da će Srbi u Banovini Hrvatskoj vezati pokret »Srbi na okup« i sa Srbima u Bosni i Hercegovini.⁵

³ Vidi o tome detaljnije: F. Jelić-Butić, *Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934–1936*, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, Zagreb, 1988., vol. 21, str. 145–232; M. Sobolevski, *Prilog istraživanju zločina četničkog pokreta u Lici u drugom svjetskom ratu*, n. dj., str. 271–275; Nusret Šehić, *Četništvo u Bosni i Hercegovini (1918–1941). Politička uloga i oblici djelatnosti četničkih udruženja*, Sarajevo, 1971.

⁴ Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (i dalje: HDA). Grada preuzeta iz bivšeg Arhiva Instituta za suvremenu povijest, fond: Političke situacije, inv. br. 6129.

⁵ Biblioteka Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu, 323.1(041) Srb.

Iako se je pokret »Srbi na okup« vodio pod geslom jedinstvene Jugoslavije, imao je isključivo velikosrpsku orijentaciju. Oспорavao je drugim narodima pravo na autonomni položaj unutar Kraljevine Jugoslavije i u biti zahtijevao ujedinjenje svih Srba i njihovo povezivanje sa Srbijom, jer da se samo »ujedinjeni Srbi« mogu da »brane i odbrane«. Svi ti procesi vezani uz pokret »Srbi na okup« pogodovali su stvaranju četničkih udruženja, te ih je početkom travnja 1940. godine bilo više od tisuću. Od toga broja na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine bilo je više od stotinu četničkih udruženja, od kojih su neka s područja bivše Savske banovine djelovala u ilegalnosti. Naime, njihov su rad zabranile vlasti Savske banovine u razdoblju između 1933. i 1936. godine zbog njihove terorističke djelatnosti. Međutim, to se nije osjetilo u njihovu radu, jer su imali stalnu potporu kraljevskog dvora i vojnog vrha. To prije, što su i u ratnim planovima Ministarstva vojske i mornarice bili predviđeni četnički bataljuni. Oni su se organizirali na osnovi dobrovoljnosti, a trebali su se upotrijebiti za gerilske oblike ratovanja. U travnju 1940. godine jugoslavenska vlada ustrojila je četničku komandu i šest četničkih bataljuna, te je po jedan dodijeljen svakoj armiji.

Bilo je potrebno upozoriti na ove korijene četničkog pokreta uoči drugoga svjetskog rata, jer su pojedini njegovi dotadašnji nositelji bili obnovitelji četničkog pokreta i u tijeku drugoga svjetskog rat. Dakako, oni neće biti i jedini, jer će se na političkom i vojnom programu ovoga pokreta u njega uključiti pripadnici mnogih jugonacionalističkih i velikosrpskih političkih stranaka i društava, kao i brojni pripadnici iz redova oficirskoga kadra vojske Kraljevine Jugoslavije. S tim u svezi i četnički pokret Draže Mihailovića proistekao je iz četničkog nukleusa sadržanog unutar vojske Kraljevine Jugoslavije, a nakon kapitulacije te vojske u travnju 1941. godine.

Četnički pokret u drugom svjetskom ratu polazio je s pozicija da su Srbi u travanjskom ratu 1941. godine izgubili svoju državu, ali ne i državopravne prerogative, misleći tu i na izbjegličku vladu pod okriljem zapadnih saveznika. Za propast Kraljevine Jugoslavije optuživali su sve druge narode, poglavito Hrvate, kao da se ustrojstvo te države i vojske nije temeljilo na dominaciji srpstva u njoj. U državotvornom pogledu četnički se je pokret temeljio na dvije osnove: na uspostavi »velike Srbije«, ovisno o razvoju vojnih i političkih odnosa na tlu Jugoslavije, odnosno na međunarodnom planu. Ostvarenje toga cilja planirali su u dvije varijante: s mogućnošću pobjede u drugom svjetskom ratu antihitlerovske koalicije i s mogućnošću pobjede u ratu sila Osovine. Ta svoja gledišta formulirao je u nizu programskih dokumenata, a ovdje ćemo upozoriti samo na neke od njih u kojima se je krojila i sudbina hrvatskog naroda, njegove države i teritorijalnog opsega. Prvi u tom nizu nesumnjivo je projekt Stevana Moljevića »Homogena Srbija« iz 30. lipnja 1941., te je u njemu izloženo velikosrpsko gledište o budućem ustroju »velike Srbije«. Četničkom pokretu Draže Mihailovića pristupit će dva mjeseca kasnije, te je za ovaj pokret u cijelosti preuzeo Moljevićeva gledišta kao i sve njegove kasnije nadopune. Dakle, u tom projektu u prvom redu zahtijeva se stvaranje »velike Srbije« koja »ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive«, a unutar takve »velike Srbije« trebalo je inkorporirati Srbiju, južnu Srbiju (Makedoniju), Crnu Goru, Hercegovinu, Dubrovnik (trebao je imati poseban status) i sjeverni dio Albanije (ako ne bi dobila status autonomije). Nadalje, u zapadnu srpsku

oblast trebale su ući, osim Vrbaske banovine, sjeverna Dalmacija, te dio Like, Banije, Korduna i Slavonije, te još neki kotarevi na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Uspostavu takve Srbije Moljević je zamišljao provesti metodom etničkog čišćenja nersrpskog stanovništva, preseljenjem i izmjenom stanovništva.⁶ Moljevićev projekt je u biti obnavljanje prijeratne ideje (iz 1940. godine) Srpskoga kulturnog kluba Slobodana Jovanovića, a u svezi stvaranja srpskih zemalja kao protuteži osnivanja Banovine Hrvatske. Razlika je samo u tome što je Moljevićev projekt nastao u novoj političkoj situaciji poslije travanjskog poraza, a za koji su okrivljeni Hrvati. Glede toga Moljević traži homogenizaciju srpskog stanovništva uz optužbe da su manje-više svi Hrvati sudjelovali u teroru nad srpskim stanovništvom hoteći na taj način prikazati Hrvate kao genocidni narod. Tek kada se stvori »homogena« i »etnički čista« »velika Srbija«, Moljević predlaže da samo takva može stupiti u federalni odnos s Hrvatima i Slovencima.⁷

Iz Moljevićeva projekta je vidljivo da bi federativna Hrvatska u okvirima buduće obnovljene Jugoslavije bila svedena teritorijalno na uski pojas uza slovensku granicu i praktički bi se mogla cijela obuhvatiti okogledom s tornjeva zagrebačke katedrale.

U kasnijim četničkim programskim dokumentima i raznim instrukcijama još je više pooštren njihov odnos prema Hrvatima, njihovu nacionalnom i povijesnom teritoriju, njihovu prirodnom i povijesnom pravu na svoju državu, te se predlažu raznovrsne mjere za njihovo biološko uništenje.

Imajući na umu sve rečeno, iznenađuje činjenica da je četnički pokret u svojoj cjelini bio usmjeren od samog svog početka protiv NDH, a zatim kasnije i zavnohske Hrvatske. Pri tome koristio je pojedine nerazumne mjere ustaških vlasti prema srpskom stanovništvu na području NDH (srpsko stanovništvo činilo je gotovo trećinu stanovništva NDH), što je ubrzalo pojedine četničke aktivnosti u teritorijalnom rastroju NDH, te njihovu raznovrsnom suprotstavljanju i nasilnim činima prema političkim i vojnim strukturama ustaških vlasti. Te aktivnosti odvijale su se tijekom 1941. i početkom 1942. godine u tzv. ustaničkom pokretu u većoj ili manjoj mjeri pod okriljem antifašističkog pokreta pod vodstvom komunista. Međutim, ideološke razlike koje su se u tom razdoblju izdiferencirale i na području NDH između četničkog i antifašističkog pokreta i pod nemalim utjecajem talijanskih i njemačkih okupacijskih snaga, dovele su i do otvorene borbe četničkog pokreta »protiv komunista«.

Međutim, procesi teritorijalnog rastrojstva NDH od strane velikosrpskih i četničkih elemenata otpočeli su neposredno nakon konstituiranja NDH i još nisu bili uzrokovani onim čimbenicima koji su se uzimali kao osnovnima u kasnijem razdoblju (iseljavanje srpskog stanovništva, prijelaz na katoličku vjeru, razni drugi oblici ustaškog terora nad Srbima). Akcije o izdvajanju Srba iz pojedinih dijelova NDH otpočele su znatno prije nego što su državne vlasti uspjele utvrditi njezine državne granice, te su sigurno imali i izvjesnih posljedica prilikom potpisivanja Rimskih ugovora 18. svibnja 1941. između Italije i NDH. Dakle, prije potpisivanja državnih ugovora protuustaške akcije u Dal-

⁶ Zbornik, tom. XIV, knj. 1, str. 1–10.

⁷ Isto.

maciji vodili su velikosrpski krugovi okupljeni oko bivšeg poslanika Kraljevine Jugoslavije i jednog od čelnika Jugoslavenske radikalne zajednice Nike Novakovića Longe. On je nastojao da usmjeri Srbe u borbu za »očuvanje Srba i srpske tradicije«, te je među srpskim stanovništvom u Dalmaciji skupljao potpise i zahtijevao u »ime 100.000 pravoslavnih Srba iz Severne Dalmacije« početkom svibnja 1941. godine da Talijani anektiraju Dalmaciju. Nakon potpisivanja Rimskih ugovora »voda« Srba u Dalmaciji N. Novaković nastavio je sa svojim aktivnostima cijepanja teritorija NDH, te je zahtijevao od Talijana da prošire aneksiju na čitavo područje Dalmacije, Like i Bosne naseljeno Srbima.⁸ Ti prijedlozi velikosrpskih elemenata o amputaciji navedenih dijelova NDH i u njima uspostave srpske autonomne vlasti, nisu naišli na odobravanje Talijana radi obzira prema savezničkoj NDH i preuzetih obveza iz Rimskih ugovora. Međutim, talijanske vojne i civilne vlasti obećale su zaštitu srpskog stanovništva na području svoje druge i treće interesne zone, te su na taj način stvorili pogodno tlo za razvoj i djelatnosti četničkog pokreta. U lipnju 1941. godine slični procesi zbivali su se i u istočnoj Hercegovini. Tu je u dodir s pojedinim velikosrpskim i četničkim vođama u ustaničkom pokretu (Marko Popović, dr. Novica Kraljević i dr.) stupio talijanski rezervni general Alessandro Lusana (profesor političkih znanosti na Sveučilištu u Rimu) i poticao je nezadovoljstvo srpskog stanovništva prema Hrvatima i muslimanima, kao i prema institucijama vlasti NDH. Nadalje, zahtijevao je od talijanskih vojnih vlasti da se istočna Hercegovina stavi pod vojno zapovjedništvo Druge talijanske armije, a teritorij pripoji Crnoj Gori.⁹ Stavljanjem većeg dijela četničkog pokreta na području NDH od jeseni 1941. godine i dalje pod okrilje talijanskih i njemačkih okupacijskih snaga i njihovo korištenje u borbi protiv partizanskog pokreta, pridonijelo je njihovu političkom i vojnom snaženju (opskrbljivani oružjem, streljivom, živežnim namirnicama i novcem). Ojačali su se i taktikom razbijanja partizanskih jedinica iznutra, u prvom redu onih u kojima su u većini bili Srbi. To su bili tzv. četnički pučevi, koje su sami nazivali »beskrvnom revolucijom«, što je bio blagi eufemizam za zločine koje su izvršili nad pripadnicima antifašističkog pokreta, posebno nad partizanskim rukovodiocima. Četnički pokret na području NDH, imajući sve veće povjerenje okupacijskih snaga (talijanskih i njemačkih), poslužio je ne samo protiv antifašističkog pokreta već i u daljnjem urušavanju vojne i političke moći NDH. Pri tome imali su stalnu potporu četničkog pokreta iz Srbije i Crne Gore (upute, slanje oficira, materijalnu potporu putem savezničkog dotura ratne opreme). Tako su četnički prvaci iz istočne Bosne (među njima je bio najistaknutiji major Jezdimir Dangić), u sprezi s vladom Milana Nedića i njemačkim vojnim vrhom u Beogradu, potkraj prosinca 1941. godine i početkom siječnja 1942. godine vodili pregovore o odcjepljenju 17 kotareva istočne Bosne i njihovu pripajanju Nedićevoj Srbiji. U vrijeme tih pregovora J. Dangić u istočnoj Bosni formirao je »privremenu četničku upravu« s namjerom uspostave autonomije, dok se to područje ne sjedini sa Srbijom. Već se tada činilo da je četnički pokret uspio stvoriti početne

⁸ N. Scotti-Žurić, *Suradnja srpskih građanskih političara i Talijana radi proširenja okupacionog područja u Dalmaciji (1941–1942)*, n. dj., str. 195–197.

⁹ V. Vrančić, *Hochverrat. Die zweite italienische Armee in Dalmatien*, n. dj., str. 28–31.

osnove planirane »velike Srbije« i potisnuti vlast NDH sa znatnog teritorija Bosne. Međutim, pravodobnom i brzom diplomatskom aktivnošću vlasti NDH u Berlinu spriječene su te aktivnosti četničkog pokreta u pokušaju mijenjanja državnih granica NDH. Pored toga njemačke vojne vlasti uhitile su majora J. Dangića u travnju 1942. godine i odvele ga u zarobljenički logor.¹⁰

Ustanički pokret na području NDH od ljeta 1941. godine nije ugrožavao samo ovu državu nego i interese talijanskih i njemačkih okupacijskih snaga na tom prostoru. U tom pogledu naročito je bila osjetljiva Italija, jer je ustanički pokret, iako on u svojoj početnoj fazi nije bio otvoreno izražen prema Italiji, ugrozio i anektirane hrvatske teritorije od Italije. Prema tome, taj su teritorij Talijani nastojali braniti u svom zaleđu, tj. na području svoje druge i treće okupacijske zone. Reokupacijom toga teritorija tijekom rujna 1941. godine Talijani oduzimaju vlastima NDH značajne prerogative vlasti, a zatim ga žele pacificirati uz pomoć velikosrpskih i četničkih elemenata. Četnici su već prije uočili da Italija na anektiranim i okupiranim područjima vodi svoju tradicionalnu politiku izigravanja Hrvata pomoću Srba, te su bili uvjereni da će u slučaju pobjede sila Osovine Italija favorizirati Srbe u Lici, sjevernoj Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, te stvoriti na tim prostorima srpsku autonomiju pod svojim protektoratom. Usprkos svom diplomatskom umijeću i obećanoj materijalnoj potpori i vojnoj zaštiti srpskog stanovništva, Talijani nisu uspjeli pacificirati navedena područja, već samo izdvojiti iz ustaničkog pokreta velikosrpske i četničke elemente i usmjeriti ih u borbu protiv antifašističkog pokreta. Razmah četničkog pokreta pod talijanskim pokroviteljstvom, napose u južnoj Lici, sjevernoj Dalmaciji, zapadnoj Bosni i istočnoj Hercegovini, i to od 1942. do svibnja 1943. godine, doveli su dotle da su četnici dobrim dijelom na tim područjima obnašali civilnu i vojnu vlast. Posebno je četnička autonomija vlasti došla do izražaja na području istočne Hercegovine, te su pojedini organi vlasti NDH s pravom izvješćivali da se četnici ondje ponašaju kao »država u državi«. Zlodjela koja su na tim područjima izvršili nisu ništa manja od izvršenih četničkih zlodjela u istočnoj Bosni nad Hrvatima i muslimanima. Hercegovački četnici teritorijalno povezani s onima u istočnoj Bosni, na Sandžaku i u Crnoj Gori uporno su radili na izdvajanju devet hercegovačkih kotareva i njihovu pripajanje Crnoj Gori.¹¹ Povrh svega toga četnici su zahtijevali od Talijana da se pod njihovu vlast stavi i Dubrovnik, te da im ovaj grad bude »izlazna točka na more«.¹²

Ako imamo na umu sve iznijeto, napose činjenicu da je četnički pokret bio u cjelini protiv NDH, a isto tako i partizanske hrvatske države, jer da se partizani bore za »Hrvatsku od Zemuna do Kotora i rasparčavanje srpstva«, onda se postavlja pitanje zašto su vojne i civilne vlasti NDH stupale u pregovaračke i ugovorne odnose s tim pokretom. Historiografija je tu činjenicu promatrala gotovo isključivo kao čin u povezivanju snaga »kontrarevolucije« protiv snaga

¹⁰ Ahmet Đonlagić, *Podaci o ustaško-četničkoj sprezi, Istočna Bosna u NOB-u*, Beograd, 1971., knj. 1, str. 537-539.

¹¹ HDA, fond: NDH, inv. br. 37461.

¹² M. Bodrožić, *O ustašama i četnicima u dubrovačkom kraju 1941-1944. godine*, n. dj., str. 1085.

»revolucije«. To je izuzetno pojednostavljeno gledište i ne vodi računa o drugim brojnim čimbenicima, poglavito ne o činjenici da se tu nije radilo o dugoročnom i strategijskom nego samo o taktičkom određenju. Inicijativa za ovu suradnju potekla je od Nijemaca i Talijana, a oni su već do početka 1942. godine uspostavili niz suradničkih odnosa s četničkim pokretom i ne samo na području NDH. U igri nisu bili samo unutrašnjopolitički već i vanjskopolitički čimbenici. Naime, posljedice zaustavljanja njemačkih postrojba pred Moskvom zimi 1941./1942. godine bila je potreba izvlačenja njemačkih snaga s Balkana i njihovo upućivanje na istočno bojište. Stoga su prije svega Nijemci nastojali da se spriječe otvoreni sukobi između četnika i oružanih snaga NDH, te da ih se privoli na suradnju i na međusobno nenapadanje i usmjeri na njihovo zajedničko angažiranje protiv partizanskog pokreta. Međutim, vlasti NDH su uočile da su već postignuti sporazumi o suradnji između četnika, Talijana i Nijemaca poglavito uvijek na štetu njezinih državnih interesa, te su najprije zahtijevale da prigodom tih pregovora bude prisutan i njihov neslužbeni promatrač. Na taj način mogli su biti informirani iz prve ruke o sadržaju i karakteru vođenih pregovora. Nadalje, i vlasti NDH u nastojanju smirivanja ustaničkog vala na području države otpočele su mijenjati svoj odnos prema srpskom stanovništvu, što je uočljivo još od rujna 1941. godine. Naime, tada su zabranili rad »divljih ustaša«, te su ujedno njih okrivili za glavne protagoniste i izvršioce zločina nad srpskim stanovništvom. Kasnije su slijedile i druge mjere kao što je bilo osnivanje Hrvatske pravoslavne crkve (travnja 1942.), mogućnost mobilizacije Srba u domobranske radne jedinice, isplata mirovina i sl., a zauzvrat je srpsko stanovništvo trebalo priznati legalnost vlasti NDH i lojalno se odnositi prema njoj. Vlasti NDH nisu gajile iluziju da je na taj način moguće pridobiti sve srpsko stanovništvo, ali se vjerovalo da je moguće pridobiti onaj njegov dio koji se je vezao uz četnički pokret ili je još uvijek ostao neopredijeljen. To prije jer je već bio dobrim dijelom u suradničkim odnosima s Nijemcima i Talijanima, te se odvojio od suradničkih odnosa s partizanskim pokretom. Prema tome, ocijenjeno je da se suradničkim odnosom s četničkim pokretom može ovaj pokret pasivizirati u odnosu na njegove dotadašnje aktivnosti prema NDH, a s druge pak strane kontrolirati i usmjeriti u zajedničke akcije protiv partizanskog pokreta. Glede toga pojedini predstavnici NDH od ožujka 1942. godine stupaju u direktne pregovore s pojedinim četničkim vođama u cilju postizanja odgovarajućih sporazuma. Taj proces najprije je otpočeo u istočnoj Hercegovini, dakle, na području najosjetljivijem za vlasti NDH. Pregovore s četničkim predstavnicima (Dobroslav Jevđević, Novica Kraljević, Radmilo Grđić) vodio je Pavelićev »povjerenik za obalni sektor« kod Druge talijanske armije Vjekoslav Vraničić. On je predlagao četničkim predstavnicima da će se na slobodu pustiti neopasni i nedužni pravoslavci putem »milosti Poglavnika« iz logora i zatvora, da će se regulirati isplata mirovina, povrat imovine i povrat Srba oružnika u službu, kako bi došlo do smirivanja neprijateljstva u istočnoj Hercegovini. Međutim, ti pregovori nisu rezultirali sklapanjem odgovarajućeg sporazuma, jer su četnički predstavnici procijenili da im je sigurnije pod izravnim talijanskim pokroviteljstvom.¹³

¹³ F. Jelić-Butić, *Četnici u Hrvatskoj 1941-1945*, n. dj., str. 108.

Prvi konkretni sporazumi između vlasti NDH i četničkih odreda sklopljeni su na području srednje i sjeverne Bosne. Tu su četničke jedinice tijekom ožujka i travnja 1942. godine bile desetkovane u borbama protiv partizanskih jedinica, te su u potpisivanju sporazuma s vlastima NDH vidjele mogućnost svog opstanka i opskrbe oružjem i namirnicama. Prvi takav sporazum potpisan je 27. travnja 1942. između komandanta četničkih organizacija na području Mrkonjić Grada Uroša Drenovića i zapovjednika bojnika Emila Rataja. Sporazumom su se ugovorne strane obvezale da u »gradu kao i na terenu suzbijati će i poništavati komunističke bande«. Za uzvrat vlasti NDH štitić će srpska sela u zajednici s četnicima od »napada komunista, takozvanih partizana«, imenovati za pojedina srpska sela općinske povjerenike, davati potporu u novcu obiteljima čiji su hranitelji u zarobljeništvu (da ne pripadaju Komunističkoj partiji) i novčanu potporu udovicama čiji su muževi stradali »prilikom akcija oko suzbijanja pobune« (da nisu bili komunisti). Ovim sporazumom vlasti NDH jamčile su stanovnicima pravoslavne vjere slobodu ispovijedanja svoje vjere, slavljenje vjerskih praznika i slave, kao i jednakost pred zakonima. Nadalje, da svećenici pravoslavne vjere mogu slobodno obavljati svoje dužnosti, a vlasti NDH pomoći će u popravku porušenih crkava.¹⁴

Prigodom potpisivanja navedenog sporazuma četnički komandant Z. Drenović dao je i posebnu pismenu izjavu sljedećeg sadržaja:

»Potpisani izjavljujem, da sam uvijek priznavao Nezavisnu Državu Hrvatsku, ali da sam otišao u šumu, da spasim goli život u ovom kraju, kao i sebe, koji su neodgovorni elementi počeli nemilice ubijati i pljačkati. Ujedno izjavljujem da ću zajedno sa svojim naoružanim ljudima, kada očistimo zajedno s hrvatskom vojskom, prema narednjima vojnog zapovjedništva čitav ovaj teritorij od komunističkih bandi, staviti se na potpuno raspolaganje sa svojim naoružanim ljudima domobranstvu.«¹⁵

Sasvim je očito da u vrijeme potpisivanja navedenog sporazuma centralne vlasti NDH u Zagrebu još nisu imale cjelovito gledište o toj suradnji, a niti izrađene napatke za vojne i civilne vlasti na terenu. Zbog toga je bilo upućeno izaslanstvo iz Mrkonjić Grada u Zagreb, a primio ga je ministar unutarnjih poslova NDH Andrija Artuković, da vlada NDH odobri sporazum. Ona je to i učinila s napomenom da se bit sporazuma odnosi na zajedničku borbu protiv partizana, a da će četničke organizacije za te usluge dobiti od hrvatskih vlasti odjeću, obuću, hranu i streljivo. Brza legalizacija toga sporazuma utjecala je na sklapanje novih, daljnjim proširenjem međusobnih odnosa i detaljnim uputama Glavnog stana Poglavnika o postupku s četnicima prigodom njihove ponude sporazuma ili pak predaje. Tako su četnički komandanti između rijeke Vrbasa i Sane 13. svibnja 1942. posjetili zapovjedništvo Banjalučkog zdruga, tom prigodom dali pismeno priznanje vlasti NDH i prekinući neprijateljstva, te da će dobrovoljno sudjelovati u borbi protiv partizana. Dva dana kasnije potpisan je u Banjoj Luci sporazum o prekidu neprijateljstava prema četnicima na prostoru između Vrbasa i Sane i o povlačenju domobranskih postrojba, te da se prema četničkim jedinicama uspostave samo straže. Nadalje, 25. svibnja

¹⁴ P. Kačavenda, *Saradnja četnika i ustaša u Bosni 1942. godine*, n. dj., str. 40-41.

¹⁵ Isto, str. 41.

1942. potpisan je u Banjoj Luci sporazum između velikog župana Petra Gvozdića i četničkih komandanata Lazara Tešanovića (četnički odred »Obilić«) i Cvetka Aleksića (četnički odred »Mrkonjić«).¹⁶

Nakon većeg broja sklopljenih sporazuma o suradnji između četničkih odreda i vlasti NDH, četnički komandanti održali su konferenciju u selu Javorno (Kotor Varoš). Na njoj su trebali usuglasiti svoje zajedničke stavove prema vlastima NDH i iznijeti u vezi s tim sporazumom neraspoloženje dijela srpskog stanovništva, koje se nalazilo pod vlašću četnika. Imajući na umu da su slabija strana u odnosu na vojne snage NDH, a isto tako i u odnosu na vojnu snagu partizanskog pokreta, zaključili su da i preostali četnički odredi stupe u sporazum s vlastima NDH. Uvidjeli su da ti sporazumi imaju za njihov pokret velike koristi i mogućnost opstanka i jačanja njihovih postrojba. Stoga su nastojali da od Hrvata »uzmu sve što se može«.¹⁷

Tijekom svibnja i lipnja 1942. godine i pojedini istočnobosanski četnički odredi sklopili su slične sporazume s vlastima NDH. Tako se je komandant Ozrenskog četničkog odreda Cvijetin Todić obratio 10. svibnja 1942. zapovjedniku 4. domobranske divizije u Doboju i zatražio da se predstavnici Ozrenskog, Trebavskog i Majevičkog četničkog odreda sastanu radi dogovora s predstavnicima vlasti NDH. Na njihovu ponudu Glavni stan Poglavnika odgovorio je pozitivno tri dana kasnije. Poglavnik A. Pavličić odredio je osobe za ove pregovore i dao im je odgovarajuće upute. Prema njima, četnicima su postavljeni ovi uvjeti: da se vrate kućama, predaju oružje i budu lojalni prema vlastima NDH. Za uzvrat je obećano da će svako srpsko selo dobiti oružje za borbu protiv partizana, da će se za svako ispravno vraćeno oružje dodijeliti novčana nagrada, da će dobiti državno zaposlenje, a oni četnici koji se istaknu u borbi protiv partizana dobit će odlikovanja i nagrade. Komandanti Ozrenskog i Trebavskog četničkog odreda potpisali su sporazum s vlastima NDH 28. svibnja 1942., a u siječnju 1943. i četnici Majevičkog četničkog odreda (uspostavili primirje s vlastima NDH 30. svibnja 1942.). U ovom sporazumu imamo jednu bitnu novinu, a ona je da se četnicima na području Ozrena i Trebovca daje »za vrijeme trajanja iznimnog stanja samoupravna vlast«, a koju će provoditi zapovjednici četničkih odreda od njih imenovane općinske vlasti. Dakle, četnicima se daje izvjesna autonomija na određeno vrijeme, a ograničena je time da se nalazi pod kontrolom vlasti NDH. U ovom sporazumu ima i drugih novina koje nisu sadržane u ranijim sporazumima, kao što su dobivanje streljiva po potrebama, liječenje ranjenih četnika u zdravstvenim ustanovama NDH, povratak izbjeglica, te da mogu izvršiti zamjenu jugoslavenskih dinara za kune.¹⁸

Gotovo istovjetan sporazum potpisan je 14. lipnja 1942. između Zeničkog četničkog odreda i komandanta Zeničkog zdruga.¹⁹ I u kasnijem razdoblju potpisivani su slični sporazumi između vlasti NDH i pojedinih četničkih odreda i to ne samo na području Bosne, već isto tako Like i sjeverne Dalmacije. Me-

¹⁶ Isto, str. 42.

¹⁷ Isto, str. 43-44.

¹⁸ HDA, fond: NDH, inv. br. 23498.

¹⁹ Vidi bilješku 14, str. 46-47.

đutim, teško je o tome istaknuti cjelovite zbirne pokazatelje za određena vremenska razdoblja, jer takvi pokazatelji ne postoje za cjelokupni teritorij NDH. Takav zbirni pokazatelj sačuvan je samo za područje II. domobranskog zbornog područja u Banjoj Luci i odnosi se na 1943. godinu. Vlasti NDH na tom prostoru surađivale su s četiri četnička odreda (Ozrenski, Trebavski, Sobotički i Borjanski), jednim četničkim pukom (»Manjača«) i jednim četničkim bataljunom (»Obilić«). Te »četničke suboračke postrojbe« imale su ukupno 13.250 boraca.²⁰

U situaciji kada je NDH imala na unutrašnjopolitičkom planu velik broj neprijatelja, saveznici su se tražili na sve strane. U tim okvirima treba tražiti i suradnju vlasti NDH s četnicima, jer je bila riječ o dvjema suprotstavljenim ideologijama i ratnim ciljevima. Obje su strane bile svjesne činjenice da je ta suradnja trenutno od obostrane koristi, poglavito u vojnom pogledu, ali su jedna i druga strana zadržale zadržku prema trajnosti suradnje. O toj suradnji postojala su i ona prava – tajna gledišta. To se vrlo dobro vidi iz uputa Glavnog stana Poglavnika od 26. lipnja 1942. o »postupku prigodom ponude četnika za pregovore i predaju«. Tu se konstatira da su se četnici opredijelili za suradnju s vlastima NDH jer su njihov opstanak ugrožavale partizanske jedinice. Nadalje, da će suradnja postojati samo dok postoji opasnost od »partizanskih oružanih bandi«, a kada ona mine, tada treba razoružati četnike i ukloniti ih kao oružanog čimbenika na području NDH.²¹

Pravu svrhu te suradnje još je bolje iskazao župan Velike župe Bribir i Sidraga u Kninu David Sinčić. On je u svom izvješću od 27. lipnja 1942. upućenom poglavniku NDH A. Paveliću istaknuo da, dok traje rat, bolje je imati četnika uza se, nego protiv sebe, jer je to »samo nužda«, pa makar i privremena. Po njemu je glavna zadaća sporazuma sljedeća: »Uništiti skupa s četnicima partizane, znači uništiti pomoću istih Srbe – njihovu većinu.«²²

Vlasti NDH, a posebno Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost (Odsjek X.), stalno su pratili suradnju s »četničkim suboračkim postrojbama« kao i općenito aktivnosti četničkog pokreta, te o tome izdavali vrlo često raznovrsne upute. To više što su četničke postrojbe stalno kršile dogovorenu suradnju, napadale manje skupine domobrana i ustaša, te provodile stalna zlodjela nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Te svoje čine su nijekali pred vlastima NDH, a svoje zločine pripisivali partizanskom pokretu. Glede toga tijekom 1944. i 1945. godine vlasti NDH mijenjaju svoja gledišta o četničkom pokretu. Ne teže da ih pridobiju za suradnju, već nastoje da ih razoružaju i unište. U tome su imale ograničene mogućnosti jer se je najveći broj četničkih postrojbi stavio u službu Nijemaca, te su s te strane i imale posebnu zaštitu. U tom pogledu karakteristična je okružnica Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost od 6. listopada 1944. upućena svim velikim župama, Redarstvenoj oblasti za grad Zagreb i Glavnom zapovjedništvu državne redarstvene straže. U njoj se je, među ostalim, isticalo i ovo:

²⁰ HDA, fond: NDH, inv. br. 37736.

²¹ HDA, fond: NDH, inv. br. 17890.

²² HDA, fond: NDH, inv. br. 35355.

»Hrvatsko državno vodstvo gleda u četnicima pogibelj za obstanak Hrvatske države i namjerava riješiti četnički problem razoružanjem četnika. Dosljedno tome jest prekid njemačkih oružanih snaga suradnje s četnicima u Hrvatskoj, koji se imade provesti sistematski i postepeno. Svako podupiranje u kojem god obliku mora odmah prestati. Gdje mjestne prilike traže pomoći ustaše kod provedbe razoružanja četnika. Prvenstveno treba razoružati srbske četnike i one jedinice koje pokazuju neprijateljsko držanje prema njemačkim oružanim snagama. Pri ovome valja postupati sistematski i postepeno tako, da oni koji se bore kao i prije na njemačkoj strani protiv komunista mogu ostati kod svojih prijašnjih zadaća što dulje je moguće. Predviđanja osnova glavnog zapovjedništva, razoružanje svih četničkih jedinica ne smije se ipak pustiti iz vida.«²³

Ne ulazeći u daljnje detalje razmatranja ove problematike, potrebno je još u ovom priopćenju kazati, kada je riječ o Hrvatima u drugom svjetskom ratu, u kojoj su oni mjeri aktivno sudjelovali u četničkom pokretu na području NDH. Pri tome treba naglasiti da je to pitanje ostalo na marginama hrvatske historiografije. Vjerojatno i zbog toga što je bilo riječi o pojedincima ili manjim grupama, te to nije imalo veći utjecaj na opće stanje u četničkom pokretu. Bez obzira na sve to, kada se razmatra problematika ideološkog raslojavanja među Hrvatima u drugom svjetskom ratu, onda se ne može izbjeći ni ova tema. Takve mogućnosti i pristaje četnici su mogli obuhvatiti samo na od Talijana anektiranim hrvatskom jadranskom području, te u Dubrovniku, koji je bio u sastavu NDH, ali su u njemu talijanske, a zatim nakon kapitulacije Italije njemačke vojne snage imale jake vojne garnizone. Pod okriljem Talijana velikosrpski i četnički krugovi, uz obilatu pomoć brojnih četničkih djelatnika pristiglih i s područja izvan NDH i uz pomoć oficira i podoficira vojske Kraljevine Jugoslavije dovedenih iz talijanskog i njemačkog zarobljeništva, stvaraju niz četničkih punktova. Njihovo ustrojavanje može se pratiti od jeseni 1941. godine (Split), a napose 1942. godine (Sušak, Opatija, Krk, Šibenik, Dubrovnik). Vrlo rano su spoznali da u četnički pokret nije moguće uključiti Hrvate koji su u Kraljevini Jugoslaviji »ispovedali jugoslovenski nacionalizam« na programu stvaranja »velike Srbije«, već samo na obnovi onakve Jugoslavije kakva je bila za vrijeme Cvetković-Mačekova sporazuma. Glede toga, kada se četnički pokret obraća Hrvatima jugonacionalistima, onda se uvijek ističe da se on zalaže za obnovu monarhističke Jugoslavije. To je vidljivo iz mnogobrojnih četničkih proglašenja i raznih uputa Draže Mihailovića. Tako npr. Draža Mihailović u svojoj uputi od 8. listopada 1942. godine upućenoj vojvodi Dobroslavu Jevđeviću ističe da u obnovljenoj Jugoslaviji moraju živjeti i Hrvati, a kakva će u njoj imati prava da ovisi o njihovom pristupanju četničkom pokretu. S tim u svezi od Hrvata jugonacionalista se traži da likvidiraju Hrvate izdajnike (mislilo se na ustaše i komuniste), jer da su oni radili na rušenju Jugoslavije.²⁴

U tom pogledu naročito je karakteristična »Poruka – svim čestitim Hrvatima – Jugoslovenima« objavljena u četničkom glasniku za istočnu Bosnu i Hercegovinu »Vidovdanu«. Tu se, među ostalim, navodi i ovo:

²³ HDA, fond: NDH, inv. br. 23235.

²⁴ *Zbornik*, tom XIV, knj. 1, str. 659.

»Ali, braćo čestiti Hrvati – Jugosloveni, šta vi čekate? Sa koje strane očekujete zoru i pobjedu? Čekate li vi da vam je neko donese? Ko će sprati ljavu koju vam naneše naši izrodi i izdajnici USTAŠE? Ko će oprati hrvatski obraz od sramnog pečata što mu ga udari Ante Pavelić? KO ĆE UVJERITI UVRIJEĐENE SRPSKE MAJKE, SRPSKE ŽENE? SESTRE I SRPSKU SIROČAD? DA ZLOČINI NIJESU DJELO CIJELOG HRVATSKOG NARODA, nego djelo izdajnika i plaćenika?«

I zatim dalje:

»Svi čestiti Hrvati – Jugosloveni ne smiju više čekati, nego što prije, dok ne bude sasvim kasno, treba da se svrstaju pod slavnu jugoslovensku zastavu, koju tako snažno i ponosito nosi najveličanstveniji vojnik današnjice, naš vođa, naš vitez DRAŽA MIHAILOVIĆ armijski đeneral. Čestitim Hrvatima mjesto je samo pod njegovom zastavom. Njegovom i nijednom više.«²⁵

Usprkos tim četničkim patetičnim porukama odziv Hrvata jugonacionalista u četnike je bio simboličan, pogotovu u njihovu vojne postrojbe. Stoga je četničko vodstvo u Splitu nastojalo 1942. godine stvoriti organizaciju JUGOREP (Jugoslavenski revolucionarni pokret) s ciljem okupljanja bivših pripadnika jugonacionalističkih stranaka i društava, te od takvih Hrvata stvoriti »jugoslavenske legije«.²⁶ Međutim, ni te četničke namjere nisu postigle uspjeh. Četnici su uspjeli od Hrvata formirati samo dvije manje vojne postrojbe i to Splitsko-šibenski odred (u sastavu je imao nešto više od 50 četnika)²⁷ i Dubrovačku brigadu (u njoj je bilo pedesetak četnika Hrvata).²⁸

Iz ovog kratko priopćenja je vidljivo, kada je riječ o ulozi četničkog pokreta na području NDH, da ona nije bila marginalna u spletu raznih sukobljenih strana u građanskom ratu, te joj mora hrvatska historiografija u budućnosti pokloniti puno veću pozornost.

SUMMARY

THE ROLE OF CHETNIKS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA

The role of the Chetnik movement on the territory of the Independent State of Croatia has never been completely clarified. The author points at three aspects of the role of the Chetnik movement in the Independent State of Croatia: their role in territorial organization of the Independent State of Croatia, contractual linking with the government of the Independent State of Croatia in order to destroy military the antifascist movement and the efforts to gain Croatian Yugonationalists over for their purposes.

²⁵ *Vidovdan*, br. 2 (1943.), str. 1-2.

²⁶ *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji*. Zbornik dokumenata, n. dj., knj. 5, str. 770-778.

²⁷ HDA, fond: DČO, k. 15, br. 14-277; fond: ZKRZ, k. 21.

²⁸ HDA, fond: NDH, inv. br. 22821.